

Simboluri de for public dedicate cinstirii memorandiștilor

VIRGILIU Z. TEODORESCU

„România întregită e datoare să cultive, în chip cuvenit și demn, amintirea fiilor mari și aleși, care prin muncă și jertfă, prin simțirea și entuziasmul lor, au contribuit mai mult și cu folos la realizarea aceea a idealului ce i-au călăuzit în viață și pe care l-au propovăduit cu credință nestrămutată că va să fie ajuns urmarea cea mai firească a tot ceea ce ei însuși au săvârșit pentru binele și prosperitatea patriei și neamului”¹.

Alexandru Lapedatu

Mișcarea memorandistă a generat și a antrenat întreaga simțire românească la exprimarea năzuințelor pentru libertate și unitate națională. Din rindurile acesteia s-au afirmat luptători consecvenți și tenaci care, depășind toate vicisitudinile, au promovat, prin toate mijloacele și formele de luptă, realizarea mărețelor obiective. Exemplul personal, spiritul de sacrificiu au fost apreciate ca atare atât de către contemporani cât și de către urmași. Faptelor lor le-au fost dedicate o serie de monumente care ele însele de la geneză și până în prezent, prin zbuciumata lor istorie, impun a fi azi și în viitor cunoscute pentru ca, prin exemplul ce-l degajă, să se constituie element de mobilizare, de înaltă simțire patriotică. Acum, la moment de centenar al promovării memorandumului, evocarea acestor monumente poate oferi și un prilej de a ști ce am făcut și mai ales ce vom avea de făcut pentru cuvenita cinstire a acestor înaintași.

Precizăm de la bun început că în prezent nu avem un monument care, prin amploare și realizare, să se constituie sinteză a cinstirii momentului crucial, promotor al faptelor care au dus la marele act al Unirii din anul 1918. Se poate afirma că nu avem în vedere monumentul de la Lipova, județul Arad, la care vom face referință în curînd. Ne referim predilect la acele locuri și acele momente în care s-au petrecut evenimente deosebite, remarcabile prin răsunetul lor în conștiința tuturor românilor. Avem în vedere localități ca Sibiu, Cluj ș.a., unde, prin reunirea conducătorilor Partidului Național Român (P.N.R.), au fost dezbătute și adoptate ideile ce au constituit textul acestui document, precum și numeroasa participare a miilor de români ce au venit în Clujul anului 1894 pentru a exprima că sint alături de cei care erau ținuți în judecăți pentru vina de a fi corifeii și purtătorii de stindard în lupta pentru propășire națională. Și să reținem că în toate aceste momente aspirațiile românilor nu afirmau și nu promovau acțiuni care să-i transforme din asupriți în asupritori.

După primul război mondial, după desăvîrșirea unității naționale a tuturor românilor, faptele memorandiștilor au revenit în atenția contemporanilor, determinîndu-i să lanseze o serie de inițiative prin care au preconizat

¹ Alexandru Lapedatu, *Scriseri alese, articole, cuvîntări, amintiri*, Cluj, 1985, p. 35–36, nota 66.

cinstirea aceluia care au fost participanți la actul Memorandumului. Într-un asemenea context, locuitorii din zona Lipova au ridicat, pe locul numit „La Rugă”, o impresionantă cruce pentru a aminti viitorimii că aici românii din Lipova și împrejurimi au manifestat solidaritatea lor cu memorandiștii. Prin amplasament, dominând zona colinară, este remarcabilă de la mare distanță, provocându-l pe cel care o privește să-și manifeste interesul pentru cunoașterea menirii ei. Inscricția ce se afla pînă în anii regimului totalitar, cînd a fost îndepărtată, definea concludent această menire. Ridicată prin subscripție publică, a fost sfințită în luna mai a anului 1933 în cadrul unor ample manifestări ce au reunit o numeroasă asistență care, prin prezență, a exprimat voința de unitate și de apărare a actului de demnitate de la 1 decembrie 1918. Redăm textul inscripției, repetăm, astăzi încă lipsă de la locul cuvenit, considerînd că ideile înaintașilor sînt de mare actualitate și tocmai de aceea impunînd, cu atît mai mult, reasezarea ca mesajul să fie pilduitor și pentru generațiile viitoare:

„În vremea aceea, trimis-a poporul Român din Transilvania și Banat o deputațiune de 300 în frunte cu Rațiu, Lucaciu, Coroianu, numită a Memorandumului, la Viena, la Împărat, ca să se plîngă contra asupririi maghiare. Dar Împăratul nu o primea pe a . . . Neprimirea ofensă poporul Român și-i făcu și mult bine: scurtă drumul Unirii pe care împărații din Viena nu-l puteau opri dar îl puteau încurca și întîrzia pînă omenie mai multă și a arătat drumul cel fără ocol, istoric, pe care poporul român nu mai trebuia să întîrzie să păsească luminat lui îndeajuns după Plevna și de steaua clară a Regilor României! . . . În Lipova atunci, un tînăr de 19 ani adună mii de țărani pe acest loc numit „La Rugă” și puseseră ei un jurămint de credință către Nația Românească. Și era acel jurămint în acel deal Schimbarea la față pentru cele ce trebuiau să se întîmple nu peste multă vreme. A doua zi, luat fost acel tînăr între baionete și dus la Timișoara să răspundă înaintea asupritorilor contra cărora el s-a sculat. Aruncat a fost apoi în temniți, dar și vremea temnițelor trecut-a pentru jertfa mult mai mare pe care Neamul Românesc nu pregeta să o aducă, pe fiii săi cei mai buni, toată floarea tinerimii lui, pe altarul Unirii! Iar acel tînăr, din prigonit de atunci, ajuns-a sftenic în conducerea Țării Românești ce-și mută hotarele la Curtici, precum vestise el de mai înainte. Ridicatu-s-a această cruce prin subscripție publică în zilele Domniei Sale Regelui Carol II, al treilea în șirul Regilor întregirilor de neam, pe locul unde în ziua de 28 Maiu 1892 fu rostit acel jurămint pe care Domnul l-a ascultat și l-a desăvirșit.

„Apără și păzește România! Auzi-ne Doamne . . . Biruința Regelui nostru asupra vrăjmașilor dăruiește și cu Crucea Ta păzește pe poporul Tău!” . . .

„În luna Mai 1933”².

În continuare vom prezenta cîteva asemenea monumente făcînd precizarea că ordinea este arbitrar adoptată, respectiv în succesiunea alfabetică a personalităților evocate.

Orașul Timișoara și localitatea Hodoni cinstesc memoria lui Vicențiu Babeș (1821—1907), avocat, profesor, ziarist, om politic din Banat, luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania, de mai multe ori deputat în Parlamentul din Budapesta. A fost unul din conducătorii P.N.R. din Transilvania.

² Ion Lotreanu, *Monografia Banatului*, vol. I, Timișoara, 1935, p. 242—243.

La 22 noiembrie 1934 în parcul Scuder din Timișoara a fost dezvelit³ monumentul lui Vicențiu Babeș. Bustul este o realizare⁴ a sculptorului Aurel Popp și a arhitectului Cornel Liuba, care a proiectat soclul executat din cuburi de granit. Dezvelirea s-a constituit un important prilej de cinstire din partea urmașilor⁵. Remarcăm participarea la această manifestare a unor eminente personalități ale științei românești. Menționăm pe Grigore Antipa, G. Proca, Nicolae Gerota, Staicovici, Gheorghe Marinescu, Constantin Levaditti. Cu acest prilej, istoricul Alexandru Lapedatu, a ținut o cuvîntare în care, evocînd omul și faptele sale, a arătat participanților locul ce i se cuvine lui Vicențiu Babeș în Panteonul istoriei naționale.

Prin ambianța locului de amplasare, amenajarea acceselor, distribuția vegetației, ca și prin linia soclului și maniera realizării bustului turnat în bronz, lucrarea este o reușită ce onorează orașul Timișoara, obligîndu-i pe trecători la meditație și la înțelegerea mesajului transmis de acest monument.

Aceleiași personalități, Cercul juridic bănățean din Timișoara a preconizat și a realizat⁶ actul de cinstire în comuna natală, localitatea Hodoni, prin aducerea osemintelor din străinătate și depunerea lor în nava bisericii, precum și prin dezvelirea unui bust realizat de sculptorul Romul Ladea. Bustul a fost turnat în bronz și a fost amplasat pe un soclu proiectat⁷ de arhitectul Silvestru Rafiroiu din Serviciul tehnic al municipiului Timișoara. Placa de pe mormînt a fost dăltuită în piatră tot de sculptorul Romul Ladea.

Cele propuse de Cercul juridic bănățean fuseseră aduse la cunoștința lui Nicolae Iorga la 18 august 1938⁸, menționîndu-se că ele erau o componentă a actelor de cinstire ale jurnaliștilor patrioți. Se preconiza dezvelirea acestora la 2 octombrie 1938. La 31 august 1938 Comisia Superioară a Monumentelor Publice solicita⁹ inițiatorilor dosarul acțiunii care urma să includă schița de ansamblu, proiectul soclului, fotografia bustului. La 20 septembrie 1938, C.S.M.P. prin Jurnalul nr. 241, aproba¹⁰ lucrările impunînd însă ca soclul să fie executat din piatră. Monumentul a fost amplasat în curtea bisericii. La data anunțată un numeros public a participat la solemnitatea de pomenire.

Vasile Lucaciu (21 ianuarie 1852, Apa, județul Satu Mare — 28 noiembrie 1922) doctor în filozofie la Roma cu „Magna cum laudae”, preot paroh în parohia Sincraiu Sălajului, profesor de limba română la liceul din Satu Mare, a fost pe parcursul întregii vieți un militant consecvent pentru unitatea politică a românilor, calificat de către organele represive ale Austro-Ungariei ca „agitator al Daco-României”, fiind „un nou Avram Iancu”. Pentru asemenea incriminabile fapte a fost permanent supus persecuțiilor,

³ Arh. St. Timișoara, fond Primăria municipiului Timișoara, dosar 23/1944, f. 5; dr. Nicolae Ilieșu, *Timișoara, Monografie istorică*, vol. 1, Timișoara, 1943, p. 353.

⁴ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 68/1937, f. 265. Vezi și „Realitatea ilustrată”, an VIII, nr. 410, 28 noiembrie 1934, p. 3.

⁵ „Universul” an 51, din 23 noiembrie 1934, ibidem, an 55 nr. 271, 5 noiembrie 1938, p. 10; „Calendarul Universul 1936”, p. 82; *Trei ani de gospodărie (1934–1936) Realizări edilitare*, Timișoara, 1936, p. 74, foto 75. Menționează prezența bustului lui Vicențiu Babeș începînd cu anul 1935.

⁶ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 93/1938, vol. II, f. 242, foto Negoită Lăptoiu, *Romul Ladea*, București, 1985, p. 57.

⁷ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 96/1918, f. 112.

⁸ Ibidem, 94/1938, f. 72.

⁹ Ibidem, 95/1938, f. 41, v. 48v.

¹⁰ Ibidem, f. 52.

hărțuieților și întemnițărilor¹¹. Într-o asemenea atmosferă se înscriu și anii petrecuți¹² în localitatea Sișești de Maramureș.

Această perioadă l-a definit și ca un prodigios publicist. La numele lui fac referință o serie de evenimente ce au avut ca protagoniști pe conducătorii P.N.R. din Transilvania. A fost o viață de luptă și de înaltă demnitate umană. Din boxa acuzațiilor de la procesul memorandiștilor din Cluj el enunța cuvinte ce defineau crezul vieții și luptei sale: „Noi nu cerșim milă de la străini și voim să fim stăpîni pe soarta noastră... ideea libertății este izvorul bogat al virtuții care dă direcția popoarelor... Cele mai frumoase pagini ale istoriei omenirii sînt cele scrise cu sîngele vărsat pentru libertate”¹³.

Trecerea anilor de luptă pentru Vasile Lucaciu a oferit prilejul ca visul să devină realitate, trăind din plin actul solemn de la 1 decembrie 1918. Dar numai după patru ani foștii lui camarazi de luptă, inclusiv din Consiliul Dirigent, l-au condus¹⁴ pe ultimul drum considerînd că prin faptele sale merită de la Patrie eternizarea în for public pentru a-l prezenta generațiilor viitoare pe cel care a fost „Leul de la Sișești”. Inițiativa a aparținut prefectului județului Satu Mare, dr. Octavian Ardelean¹⁵. Ea a fost formulată la patru ani de la moartea lui Vasile Lucaciu, însă ea a început să devină realitate din anul 1935. Concursul lansat a reunit participarea a 14 sculptori¹⁶. Amintim prezența lui Aurel Popp, Oscar Han, Corneliu Medrea. La 7 octombrie 1935 s-au reunit membrii comitetului de inițiativă constituiți în juriu de apreciere a lucrărilor prezente la concurs. Analizînd machetele, au hotărît încredințarea lucrării sculptorului Corneliu Medrea. Prin macheta prezentată, artistul căuta să sugereze privitorului dominanta personajului interpretat. Postura de orator releva acea capacitate a lui Vasile Lucaciu de a vorbi auditoriului în așa fel încît aceștia erau gata a se înrola sub același stindard. Macheta a cunoscut și aprecierea tuturor aceluia care au fost integrați în opera de definitivare a lucrării pentru a ajunge în for public. Faptul a fost demonstrat și de reacția muncitorilor de la uzinele Malaxa unde s-a efectuat operațiunea de turnare în bronz. Proporțiile lucrării, cantitatea de metal pus în operă, finisajul preconizat și realizat au constituit pentru ei probleme ale unui examen luat cu brio. Facem mențiunea că la această dificilă și pretențioasă prestație personalul uzinei a considerat că această contribuție nu poate fi retribuită, ei efectuînd toate operațiunile în mod benevol ca semn de recunoaștere postumă a personalității lui Vasile Lucaciu.

Bucureștenii au beneficiat în vara anului 1936, pentru o perioadă de timp, de prezența statuii într-un amplasament ad-hoc din grădina Ateneului Român. Cei care urmăriseră preocupările artistului pe parcursul anilor

¹¹ „Calendarul Asociațiunii pe anul bisect 1924”, p. 135.

¹² „Calendar pentru toți românii 1893”, p. 73 foto.

¹³ Dr. Vasile Lucaciu *luptător activ pentru unirea Românilor*, Cluj-Napoca, 1988 p. 203–207.

¹⁴ Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1990/1992 (fonduri pentru funeraliile naționale ale preotului Vasile Lucaciu).

¹⁵ Paul Abrudan, *Pentru un monument lui Avram Iancu*, Sibiu, 1972, p. 105, nota 79: „Foaia Poporului”, 27 iunie 1926; „Cele trei Crișuri”, an XII, nr. 11–12, noiembrie-decembrie 1931, p. 154 foto; ibidem, an XI, nr. 9–10, septembrie-octombrie 1930, p. 113; Tiron Albani, *Leul de la Sișești — de ce s-a prăbușit monarhia austro-ungară*, Oradea, / 1936 /, avînd pe foaia de titlu, dedicația: „11 decembrie 1936. Distinsului inițiator al monumentului lui Vasile Lucaciu la Satu Mare, Dr. Octavian Ardelean, prefectul județului Satu Mare. În semn de admirație”. T. Albani.

¹⁶ Doru Radosar, *Satu Mare, Ghid de oraș*, București, 1984, p. 58.

și-au putut da seama de evoluția concepțională și artistică înregistrată¹⁷ din anul 1932, când prezentase o primă variantă a viitorului monument. Revenind la anul 1936, menționăm că în timp ce la București era admirată această realizare, la Satu-Mare, în piața Brătianu, azi piața Libertății, s-a executat lucrarea la infrastructură și soclu. Lucrările de montare s-au terminat în toamna anului 1936. S-a preconizat¹⁸ inițial ca dezvelirea monumentului să aibă loc la 1 Decembrie 1936. Aproximarea datei a impus ca termenul să fie modificat¹⁹ adoptându-se ziua de 13 Decembrie 1936. La căderea pinzei²⁰ ce acoperea simbolul, cei peste 30 000 de participanți la solemnitatea dezvelirii monumentului au putut admira impresionanta²¹ statuie cu soclu având înălțimea de peste 9 metri. În acea zi de duminică, mai mulți vorbitori au conferit prin cuvintele enunțate aprecieri relevante. Reținem printre altele cuvântarea²² profesorului Carol Weiser care, în calitate de șvab, a vorbit despre raporturile dintre români și șvabi, apreciind optica lui Vasile Lucaciu și în această problemă. Tot cu acest prilej, Alexandru Lapedatu, în cuvântarea sa, a evidențiat²³ trăsăturile morale ale lui Vasile Lucaciu.

În atmosfera acestei mari sărbători naționale se înscrie și cuvântarea lui Vasile Scurtu ținută la Adunarea Generală a Ligii Antirevizioniste Române din Satu Mare în care a tratat „Problema Națională la granița de vest”²⁴. Și tot în acest context se înscriu și aprecierile lui Nicolae Iorga formulate în articolul „Simbolul de la Satu-Mare”. El enunța și următoarea apreciere: „Era un om ca oricare și, mare dovadă de înțelepciune, nu și-a dat osteneala să pară a fi mai mult decât era”²⁵.

Monumentul de la Satu-Mare ridicat prin subscripție publică, încorporând o investiție²⁶ de 1.120.000 lei (valoarea leului la nivelul anilor 1936—1938), merită a fi simbolul paternității pentru cinstirea marelui luptător, a trebuit

¹⁷ „Arta plastică”, an X, nr. 4, 1963, p. 202 (*Părintele Lucaci de Cornel Medrea, realizare din 1932*); „Arta”, an XXXIII, nr. 3, 1985, p. 13; ibidem, an XXXV, nr. 3, 1988, p. 7; ibidem an XXV, nr. 12, 1978, p. 6—7 (I. Frincu, *La monumentul lui Vasile Lucaciu*, p. 6) — foto studiu pentru portretul lui Vasile Lucaciu, păstrat în colecția Muzeului Militar Național.

¹⁸ „Albina”, an XXXIX, nr. 47, 27 noiembrie 1936, pl 751.

¹⁹ Ibidem, nr. 48, p. 754 (acțiune aminată pentru 13 decembrie „Universul”, an 53, nr. 343, simbătă 12 decembrie 1936, p. 7 (evocare făcută de G. Lungulescu); Arh. St. Suceava, fond Primăria orașului Suceava, dosar 5/1936, f. 121, 122 (invitația-program).

²⁰ „Universul”, an 53, nr. 346, 15 decembrie 1936, p. 1, 3; „Calendarul Universul”, 1938, p. 99.

²¹ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 68/1937, f. 169 (menționat eronat Constantin precizând că soclu + statuia = 9,5 m; „Muzica și poezia”, an II, nr. 12, decembrie 1936, p. 28; Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 91/1937, f. 175 (raport din 15 iunie 1937 al Prefecturii județului Satu-Mare care precizează că sub control și sub conducerea acestei instituții s-a realizat monumentul dedicat lui Vasile Lucaciu).

²² „Calendarul Ardealului 1943”, p. 217.

²³ Alexandru Lapedatu, *op. cit.*, p. 38, nota 81.

²⁴ Vasile Scurtu, *Problema națională la granița de vest*, București, 1937.

²⁵ Nicolae Iorga, *Oameni care au fost*, vol. VI, București, 1939, p. 194—195; Idem, *Pagini alese*, vol. II, București, 1965, p. 98—99.

²⁶ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 68/1937, f. 169; „Viitêrul”, an XXVIII, nr. 8687, 16-decembrie 1936; Negoită Lăptoiu, *Monumentul cloceței: Vasile Lucaciu de Cornel Medrea*, în: „Studii și comunicări”, II, Satu Mare, 1972, p. 354—359; Florian Tucă, Mircea Cociu, *Monumente ale anilor de luptă și sertfă*, București, 1983, p. 330; Marin Mihalache, *Cornel Medrea*, București, 1986 (foto machetele).

însă să fie salvat²⁷ de la iminenta distrugere, reușindu-se a fi demontat și evacuat de către organele administrației românești din teritoriul smuls din trupul țării prin Diktatul de la Viena. În acest context, la 30 septembrie 1940, primăria din Beiuș solicita²⁸ aducerea și montarea provizorie a statuii lui Vasile Lucaciu ce fusese dusă la Lugoj. Demersurile n-au primit în ultima instanță aprobarea din partea Ministerului Cultelor și Artelor, astfel că, pînă în anul 1942, ea a rămas la Lugoj de unde a fost mutată²⁹ la Alba Iulia. Ca student am avut prilejul ca, în cadrul unei excursii de documentare la Alba Iulia, în anul 1956, să remarc prezența ei „depozitată” pe malul unui șanț de apărare al cetății. În anul 1958 statuia a fost transferată³⁰ la București, fiind depusă la orizontală în curtea Muzeului Cornel Medrea. Era pe această cale cel puțin un adăpost pentru viitoarele zile mai bune. A fost o formulă de protejare pentru ca în anii care se întrevedeau favorabili să revină la locul ce o consacrase ca simbol al simțirii românești. Evenimentul reparator s-a petrecut la 29 noiembrie 1967, cînd era remontată în vechiul amplasament. Precizăm că soclul, pe un solid radier, are dimensiunile de 4,50 × 1,90 metri. Pe soclu se află un basorelief redînd un soldat roman care împunge cu sulița un balaur.

Considerăm necesar să facem o precizare menită a înlătura o confuzie. În ultimele decenii, atunci cînd se face referire la monumentul Vasile Lucaciu de la Satu Mare, se afirmă³¹ că, în conjunctura anului 1940, acesta ar fi rămas sub ocupația horthystă care a demontat-o și a trimis-o în România. Documentele timpului au evidențiat³² cu prisosință soarta monumentelor care, în condițiile începutului de septembrie 1940, n-au putut fi demontate și evacuate. Dinamitarea a fost măsura luată de ocupanți împotriva unor asemenea prezențe românești evocînd oameni și fapte. Măsura radicală a fost aplicată chiar atunci cînd simbolul era redat printr-o cruce³³.

Și tot la Satu Mare, privirea trecătorului este reținută de prezența³⁴, începînd din anul 1968, pe zidul clădirii care a găzduit ultimii ani ai vieții lui Vasile Lucaciu (1920—1922) a unei plăci evocatoare. Clădirea se află în Bulevardul Republicii nr. 11.

În localitatea Apa, în centrul comunei, se află casa copilăriei lui Vasile Lucaciu. Din 1980 aici funcționează o unitate muzeală menită a-i evoca anii

²⁷ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 90/1940, f. 48 (corespondența între Ministerul de Interne, Direcția Administrației de Stat și Ministerul Cultelor și Artelor la 19 septembrie 1940 prin care aducea la cunoștință că Prefectura județului Satu Mare a evacuat cu unitățile administrative și statuia lui Vasile Lucaciu cu destinația Lugoj, propunînd a fi așezată la București sau la Beiuș).

²⁸ Arh. St. Oradea, fond Prefectura județului Bihor, f. 19, 20; *ibidem*, Acte Confidențiale, fond 12, dosar 20/1920—1940.

²⁹ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 90/1943, f. 186. Cornel Medrea se referea la problema amplasamentului statuii Vasile Lucaciu la Alba Iulia, arătînd ce măsuri trebuie luate.

³⁰ Doru Radosav, *op. cit.*, p. 59.

³¹ *Ibidem*.

³² Arh. St. Oradea, fond Prefectura județului Bihor, Acte Confidențiale dosar 62/1940—1944.

³³ Virgiliu Z. Teodorescu, „Mărturie referitoare la monumentele de for public mureșene,” „comunicare prezentată la 31 mai 1991 la Sesiunea de la Arhivele Statului Tirgu Mureș.

³⁴ Doru Radosav, *op. cit.*, p. 64—65.

de luptă pentru cauza națională. În ambianța casei memoriale se află și creația sculpturală evocându-l pe militantul pentru libertate și unitate națională³⁵.

La Sisești, județul Maramureș, din anul 1972 este prezentă³⁶ realizarea în piatră a sculptorului George Abrihan pentru a-l evoca pe „Leul de la Sișești”.

Ștefan Cicio Pop (1 aprilie 1865 Sigău — 16 februarie 1936 Arad), eminentă personalitate a vieții politice, luptător pentru cauza românilor din Transilvania, pînă la cel de al doilea război mondial, a fost onorat la loc de cinste, bustul lui fiind amplasat³⁷ în vestibulul palatului Parlamentului României. Sculptura a fost realizată de Oscar Han³⁸. Nu deținem date referitoare la soarta acestui bust.

Ioan Rațiu (1828 Turda — 1902 Sibiu), omul politic ce a militat consecvent pentru acțiune, întemeietor al P.N.R. și președinte al acestuia în perioada anilor 1892—1902, promotor al elaborării³⁹ și difuzării Memorandumului, a fost conducătorul delegației care s-a deplasat la Viena pentru a-l înmîna împăratului.

Biroul avocaților din Turda a inițiat⁴⁰ ridicarea unui monument prin care să i se aducă cinstirea cuvenită cu ocazia centenarului nașterii sale. Lucrarea a fost încredințată spre realizare⁴¹ sculptorului Cornel Medrea. Sumele au fost obținute prin subscripție publică. La 9 iunie 1930 monumentul a fost dezvelit la Turda⁴², reunind o numeroasă participare. Cu acest prilej a luat cuvîntul Ion Agîrbiceanu ca reprezentant al ASTREI, care a elogiat memoria lui Ioan Rațiu ca bun român. Din partea Academiei Române a participat Emil Racoviță.

³⁵ *Ibidem*, p. 98.

³⁶ *Județele Patriei Maramureș*, București 1980 (foto bustul Vasile Lucaciu); Vezi și Florian Tucă, *Bircea Cociu, op. cit.*, p. 358.

³⁷ Grigore Ionescu, *București, Ghid*, București, 1938, p. 256—257, Camera Deputaților, bust turnat în bronz.

³⁸ Marin Mihalache, *Oscar Han*, București 1985 nu o menționează.

³⁹ „Calendar pentru toți românii 1893”, p. 80—81 (foto — E și I. Rațiu) Arh. St. Buc., fond dr. C.I. Istrati, nr. 9 (scrisoarea doctorului C.I. Istrati adresată Emiliei Rațiu, prin care, prezentându-i condoleanțe, elogiază memoria celui care a fost un bun român).

⁴⁰ Paul Abrudan, *op. cit.*, p. 109—110 consemnează ca dată a dezvelirii luna noiembrie 1929.

⁴¹ Negoită Lăptoiu, *op. cit.*, p. 94; fond Ministerul Cultelor și Artelor, Departamentul Artelor, dosar 68/1937, f. 4. (Se menționează ca dată a dezvelirii ziua de 9 iunie 1930, monumentul avînd înălțimea de 7 metri, fiind evaluat la suma de 650 000 lei; f. 9 — fotografia monumentului (se remarcă pe soclu prezența basoreliefurilor turnate în bronz, amenajarea zonei).

⁴² „Analele Academiei”, tom LI, p. 1, 1931, p. 4—5, 8—9. La 9 iunie 1930 s-a sărbătorit la Turda centenarul pentru cinstirea lui Ioan Rațiu; „Calendarul Astei 1931”, an XX, p. 43, fotografie a monumentului Ioan Rațiu cu foarte multe coroane; „Universul an 55, nr. 118, 2 mai 1938, p. 14, foto statuia Ioan Rațiu din Turda. La sesiunea 150 de ani de la nașterea dr. Ioan Rațiu organizată la 9 mai 1978 la Turda, prof. V. Vișinescu de la Școala generală nr. 6 Turda a făcut o incursiune în istoria monumentului Ioan V. Lupescu. *Monumentele Unirii*, București, 1985, p. 222 (monument amplasat în Piața centrală a orașului, statuie bronz, pe soclu un basorelief redînd o scenă din timpul procesului memorandumului, textul de pe soclu este concludent: „Dr. Ioan Rațiu. Existența unui popor nu se discută, ci se afirmă!”).

Amintim prezența la Sibiu⁴³ în cimitirul bisericii ortodoxe din strada Reconstrucției nr. 17 a obeliscului care marchează locul de veci a lui Ioan Rațiu. El a fost executat din marmură neagră, amplasat pe un soclu de piatră.

Cinstirea memorandistului Mihail Velișcu a preocupat pe urmași manifestându-se prin realizarea unui bust care a fost dezvelit în al 40-lea an de la procesul desfășurat la Cluj împotriva celor care l-au redactat și difuzat⁴⁴. În localitatea Chișinău Criș, județul Arad, a avut loc solemnitatea dezvelirii, la 24 octombrie 1934, a bustului Mihail Velișcu, realizat de sculptorul bănățean Andrei Gal⁴⁵.

R É S U M É

En 1992 nous avons célébré un siècle dès le Mouvement des Memorandums, dont les participants ont toujours été honorés. On a érigé des monuments dédiés aux figures marquantes comme celles de Vincențiu Babeș, Vasile Lucaciu, Ștefan Cicio Pop, Ioan Rațiu etc

P R É C I S

In 1992 we celebrated one century since the great Memoranda Movement whose leaders have always been given much honour. Thus monuments of some important figures of the Movement, such as Vincențiu Babeș, Vasile Lucaciu, Ștefan Cicio Pop, Ioan Rațiu, have been raised.

⁴³ Alexandru Avram, Vasile Crișan, *Sibiu. Ghid de oraș*, București, 1983, p. 107.

⁴⁴ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Artelor, Direcția Artelor, dosar 82/1934, f. 60—61; „Universul”, an 51, nr. 292, 25 octombrie 1934; „Realitatea ilustrată”, an VIII, nr. 406, 31 octombrie 1934, p. 13, (foto bustul Mihail Velișcu).

⁴⁵ Virgiliu Z. Teodorescu, *Informații referitoare la activitatea desfășurată de către Comisia superioară a monumentelor publice*, în „Revista Arhivelor”, XII (1969), nr. 1, p. 129—134.